

УДК 330.31:332.33

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВІДТВОРЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

О. М. МЕЛЬНИК

У статті розглянуто можливі варіанти фінансово-економічних механізмів відтворення земельних ресурсів.

The possible variants of financial- economic mechanisms of recreation of the landed resources are considered in the article.

Ключові слова: фінансово-економічний механізм, відтворення, земельні ресурси.

Важливість відтворення природного середовища визначається не лише свідомістю природокористувачів, але й закріплюється формальними інститутами. Зокрема Конституція України передбачає, що кожна людина не лише "має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди" (ст. 50), але й "зобов'язана не заподіювати шкоду природі.., відшкодовувати завдані їй збитки" (ст. 66) [1]. Звичайно, що дотримання прав природокористувачів та виконання ними їх обов'язків залежить від того наскільки розробленими, розвиненими та гармонізованими є формальні та неформальні інститути в сфері природокористування. Інституціональна база використання та відтворення природних ресурсів у розвинених країнах світу побудована таким чином, що передбачає ефективну систему екологічної відповідальності через реалізацію принципу: "Нераціонально використовуєш природу – плати!". Така відповідальність побудована на законодавчо жорстких економічних та адміністративних санкціях до тих природокористувачів, котрі не дотримуються чинних нормативів, стандартів, вимог та обмежень у сфері природокористування.

©О.М. Мельник - здобувач кафедри фінансів і економіки природокористування Національного університету водного господарства та природокористування

Вітчизняні реалії природокористування доводять, що основною проблемою є те, як співвідносяться між собою величина шкоди, завданої природі та міра відповідальності природокористувача за нанесення цієї шкоди. Як правило землекористувачі мають різні виміри відповідальності за результати своєї еколого-економічної діяльності на землі. Якщо землекористувач не отримує економічної вигоди від результатів господарської діяльності на землі, то він або банкрутує, або диверсифікує своє виробництво. В результаті втрачається частина ресурсів, які були вкладені у виробничий процес на землі та недоотримується потенційний прибуток від господарської діяльності. Тобто міра відповідальності за неприбуткове землекористування – найвища.

У випадку негативного екологічного впливу на земельні ресурси, що знаходить свій прояв у нанесенні шкоди земельній ділянці та навколишньому середовищу, суспільству землекористувач несе "символічну" міру відповідальності. Природоохоронне законодавство є відносно гуманним по відношенню до забруднювачів, а система покарання – нестимулюючою. Окрім того вітчизняні інституції у сфері управління аграрним природокористуванням функціонують із проявами певних порушень, що досліджено в праці [2], а тому не можуть вести ефективну боротьбу із порушниками природного середовища.

Отже не слід очікувати надто швидкого переходу сфери аграрного землекористування до реалізації засад сталого розвитку. Концепція сталого розвитку України [3] так і залишиться ще одним нереалізованим національним продуктом до тих пір, поки відповідальність природокористувачів (землекористувачів) за негативні екологічні наслідки діяльності не зрівноважиться з тією мірою відповідальності, яку вони несуть в економічній сфері. Тому повинен бути збережений баланс не лише між результатами економічної (екологічної) діяльності на землі та відповідальністю за її наслідки, але й слід встановити рівновагу між економікою та екологією за критерієм величини та повноти відповідальності.

Лише за цих обставин можна буде досягти сталого розвитку землекористування, який з точки зору А. Мартина, в економічній сфері проявляється у підвищенні інвестиційної привабливості землекористування, більш раціональному використанні природно-ресурсного потенціалу земель; в екологічній сфері –

гарантуванні техногенно-екологічної безпеки життєдіяльності людини, збереження та збагачення довкілля; соціальній сфері – поліпшенні умов праці й життя сільського населення, створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, усунення регіональних відмінностей в умовах життєдіяльності на теренах України [4, с.35].

Забезпечення реалізації основного принципу землекористування – платити той, хто використовує земельні ресурси та чинить шкоду землі, вимагає розробки дієвого механізму відтворення земельних ресурсів та обґрунтування економічних інструментів продуктивного впливу цього механізму на відтворювальний цикл процесу землекористування. Адже як зазначає П. Коренюк, напрями зусиль із охорони й розширеного відтворення природної родючості ґрунтів (їх природного стану) мають органічно увійти в організаційно-економічний механізм ринкового господарювання і автоматично забезпечуватися засобами ринкових відносин [5, с. 62]. При цьому механізм регулювання відтворювального процесу належить провідне місце у формуванні нових виробничих відносин [6, с.14].

Щодо механізму регулювання відтворювального процесу, то в принципі у літературних джерелах він, як самостійний елемент, окремо не описаний. Як правило його складові елементи присутні в іншому, більш інтегрованому понятті "економічний механізм природокористування". Загалом зміст поняття "механізм" в економічній енциклопедії трактується як система, пристрій, спосіб, що визначає порядок певного виду діяльності [7, с.355]. Можна виділити у вітчизняній теорії аграрного природокористування два основних підходи до трактування фундаментальних основ такого механізму.

Арсенал інструментів економічного механізму природокористування є досить різнобічним та широким. Загалом їх можна згрупувати за функціональним призначенням: інструменти економічного стимулювання та інструменти економічно-правової відповідальності. Саме так класифікують економічні інструменти механізму природокористування за кордоном. Економічні стимули природоохорони там передбачають: пільгове кредитування фірм і об'єднань, які вкладають кошти в природоохоронні заходи; субсидії на придбання та освоєння технічно

досконалого, екологобезпечного обладнання; безпроцентні позики на придбання очисних споруд, екологобезпечних технологій; пільгові терміни амортизаційного списання природоохоронних фондів; звільнення від податків частини прибутків, які спрямовуються на будівництво природоохоронних об'єктів або впровадження екологобезпечних технологій; цінове стимулювання виробництва екологічно чистої продукції, врахування екологічних затрат при вирішенні питання обґрунтованості підвищення цін на споживчі товари. Заходи примусового характеру в системі економічного регулювання природокористування за кордоном передбачають: податкові платежі за забруднення навколишнього природного середовища чи окремих його ресурсів понад гранично допустимі норми; штрафні санкції за недотримання природоохоронного законодавства, порушення екологічних стандартів; екологічний податок на прибуток тих товаровиробників, що застосовують екологічно небезпечні технології; встановлення норм плати за природні ресурси залежно від їх якісного стану [8, с. 65-66].

Система стимулювання раціонального використання сільськогосподарських земель повинна передбачати набір фінансово-економічних інструментів: щодо надання податково-кредитних пільг фізичним та юридичним особам за раціональне використання земель; звільнення від плати за землю, яка перебуває в стадії сільськогосподарського освоєння чи поліпшення стану; компенсацію доходу тих землевласників та землекористувачів, землі яких потребують тимчасової консервації (деградовані та малопродуктивні землі); відновлення попереднього стану порушених земель, що виник не з вини землевласників та землекористувачів, за рахунок бюджету.

Система відповідальності передбачає застосування набору фінансово-економічних інструментів, що передбачають здійснення відшкодування збитків заподіяних: вилученням сільськогосподарських угідь для цілей не пов'язаних з сільськогосподарським виробництвом; внаслідок тимчасового зайняття сільськогосподарських угідь для інших видів використання, погіршення якості сільськогосподарських угідь, приведення сільськогосподарських угідь у непридатний для подальшої господарської діяльності стан; псування

сільськогосподарських угідь, їх забруднення, засмічення; приховування від обліку та реєстрації даних про стан сільськогосподарських угідь, розміри площ земельних ділянок, перекручування цих даних; непроведення рекультивації порушених земель, знищення або пошкодження протиерозійних, гідротехнічних споруд, захисних насаджень; ухилення від державної реєстрації земельних ділянок та подання недостовірної інформації щодо них; ухилення від проектів внутрігосподарського землеустрою, знищення межових знаків меж землекористування, несвоєчасне повернення тимчасово займаних земель.

Сучасний стан розвитку сфери аграрного землекористування в умовах становлення ринкової системи господарювання з приватною формою власності як її базису вимагає нових підходів до землекористування та обґрунтування дієвості фінансово-економічного механізму його регулювання. Вважаємо, що нині постала необхідність обґрунтування саме фінансово-економічного механізму землекористування з визначальною роллю відтворювальної функції. Це дасть змогу мінімізувати порушення та забруднення агроландшафтів, покращити екологічну ситуацію, а в результаті – підвищити економічну ефективність та фінансову стійкість аграрного землекористування.

Орієнтований на відтворення земельних ресурсів фінансово-економічний механізм землекористування повинен обов'язково враховувати інструменти, які покликані сприяти охороні земельних ресурсів від виснаження і підвищення їх родючості, (забезпечувати відтворення економічної родючості) та охороні земельних ресурсів від забруднення та його попередження (екологічне відтворення).

В якості економічних інструментів стимулювання, збереження та відтворення природного ресурсного потенціалу В. Борисова розглядає страхування, оподаткування, аудит, інвестиції [9]. При цьому основним напрямом інвестування природного ресурсного потенціалу визначається еколого-економічна його форма, яка зводиться до здійснення заходів із підвищення родючості ґрунту [10].

На наш погляд, враховуючи думки науковців, котрі працювали над досліджуваною проблемою, слід виділяти не

економічний механізм відтворення земельних ресурсів, а саме фінансово-економічний. Оскільки більшість інструментів такого механізму мають фінансову природу, крім цього підкреслюється важливість фінансового забезпечення відтворення земель сільськогосподарського призначення. Не менш важливим є той аспект, що не завжди економічна діяльність по використанню природних ресурсів у сфері економіки природокористування дозволяє формувати стійку фінансову платформу для відтворення цих ресурсів. Тому перелік інструментів фінансово-економічного механізму відтворення земельних ресурсів повинен бути дещо ширшим і враховувати основні цикли відтворення земельних ресурсів. Окрім того потребує дефініції безпосередньо механізм відтворення земельних ресурсів. З нашої точки зору *фінансово-економічний механізм відтворення земельних ресурсів слід розглядати як сукупність синергетичної дії фінансово-економічних інструментів, що визначають характер розвитку еколого-економічних відносин у сфері аграрного землекористування та правил прийняття рішень землекористувачами в ході здійснення господарської діяльності, забезпечують активність поведінки безпосередніх учасників відтворюваного процесу та стійку фінансову базу відтворення.*

Принциповими засадами формування такого механізму є: універсальність та адаптивність застосування відповідно реальному стану земельних ресурсів; децентралізація ресурсів отримуваних в ході застосування фінансово-економічних інструментів механізму; випереджальний характер, що дозволяє попереджати деградацію земельних ресурсів; детермінація ролі та значення приватних землекористувачів у відтворювальних процесах.

Фінансово-економічний механізм відтворення земельних ресурсів покликаний впорядкувати еколого-економічну поведінку землекористувачів, спрямовувати їх діяльність на забезпечення цілісності відтворювального циклу в землекористуванні. Цілісність відтворювального циклу в сфері аграрного землекористування відзначається здатністю суб'єктів господарської діяльності визнати та компенсувати власні недоліки у використанні земельних ресурсів, їх можливостями акумулювати достатньої кількості фінансових ресурсів для комплексного відновлення спожитих властивостей землі й

забезпечення подальшої збалансованості процесу землекористування. Структурно-логічна схема фінансово-економічного механізму відтворення земельних ресурсів приведена на рис. 1.

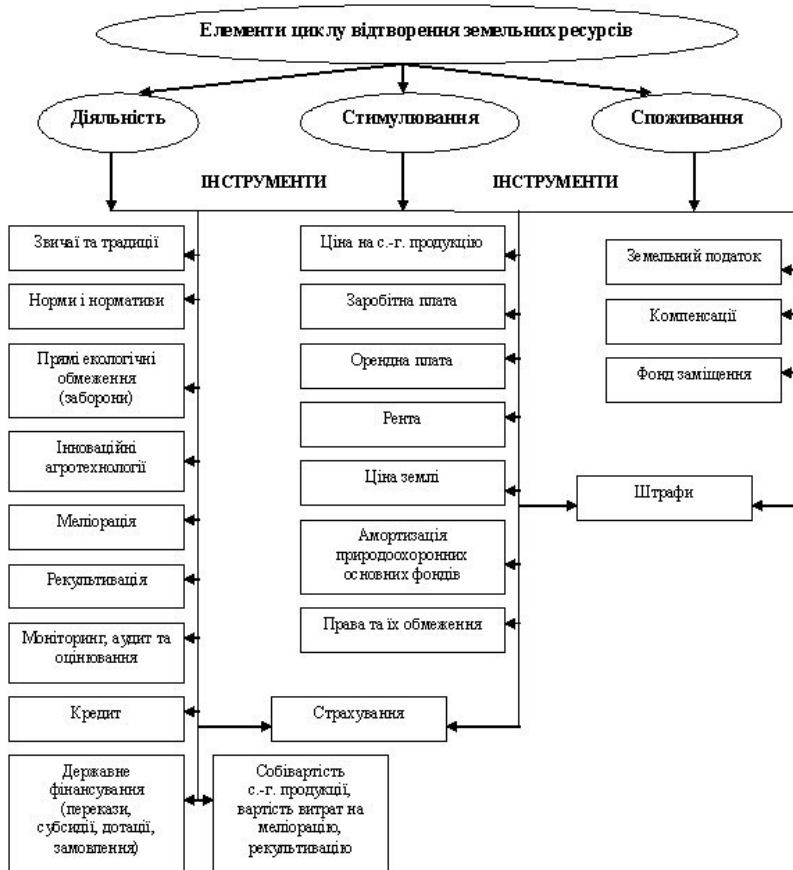

Рис. 1. Архітектура механізму відтворення земельних ресурсів

Гармонійне сполучення інструментів розглядуваного механізму у єдине ціле представляє собою архітектуру

відтворювального циклу землекористування. При цьому інструменти виступають засобами впливу на хід відтворювальних процесів.

Попри економічні інструменти, механізм відтворення земельних ресурсів включає інструменти організаційного характеру, без яких, на наш погляд, неможлива ефективна дія економічного інструментарію відтворення. Кожному елементу циклу відтворення земельних ресурсів відповідає властивий йому набір інструментів, який дозволяє повністю реалізувати даний етап відтворення та забезпечити цілісність, завершеність відтворювального процесу.

Таким чином функціональна призначеність фінансово-економічного механізму відтворення земельних ресурсів полягає в збалансуванні фінансово-економічного аспекту землекористування з агрофізичним, агрохімічним та біологічним. Ефективне відтворення земельних ресурсів дозволяє перейти на екологічно зрівноважений, економічно ефективний і соціально спрямований розвиток.

Бібліографія

1. **Конституція України.** – К., 1997. – 80 с.
2. Павлов В.І., Заремба В.М., Фесіна Ю.Г. **Інститути та інституції аграрного природокористування: регіональний вимір** / Павлов В.І., Заремба В.М., Фесіна Ю.Г.: [Монографія]. – Луцьк, Надстир'я, 2008. – 212 с.
3. **Концепція сталого розвитку України.** – К., 1997. – 15с.
4. Мартин А. **Управління земельними ресурсами: пріоритетні завдання на сучасному етапі реформ** // Землевпорядний вісник. – 2008. – № 2. – С. 30-36.
5. Коренюк П.І. **Технологічні та соціальні фактори підвищення ефективності відтворення земельних ресурсів** // Управління земельними ресурсами в умовах ринкової економіки. – Львів: НВФ "Українські технології", 2004. – С. 61-65.
6. Амбросов В.Я., Маренич Т.Г. **Наукові положення удосконалення економічного і господарського механізмів розвитку сільського господарства** // Економіка АПК. – 2005. – № 10. – С. 14-19.
7. **Економічна енциклопедія:** У 3-х т. – К.: "Академія", 2001. – Т.2. – 848 с.
8. Трегобчук В., Сабо Ю., Тютюнник Ю. **Організаційно-економічні механізми раціонального використання і охорони земель в умовах ринку (досвід країн Західної Європи та**

Північної Америки) // Економіка України. – 1993. – № 11. – С. 64-69.

9. Борисова В.А. **Економічне відтворення природного ресурсного потенціалу АПК:** автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.07.02 „Економіка сільського господарства і АПК”. – Миколаїв, 2003. – 36 с.

10. Борисова В.А. **Інвестування природного ресурсного потенціалу АПК // Економіка АПК. – 2002.– № 9. – С. 81-87.**

УДК 504.064.4:628.473.3

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВПЛИВУ СМІТТЄЗВАЛИЩ НА ДОВКІЛЛЯ

М.В. РИМАР
І.С. ДУЛИН

Розглядається проблема накопичення твердих побутових відходів та характеризується процес їх негативного впливу на навколишнє середовище. Для прикладу приведені розрахунки еколого-економічної шкоди від самозагоряння звалищ ТПВ.

The ecological-economic evaluation of influence of influence of waste's dumps on the environment.

The problem of solid consumer waste accumulation is described and the process of their negative influence on the environment is characterized. As an example are given the calculations of the ecological-economic damage that are caused by self burning of solid consumer waste dumps.

Ключові слова: Тверді побутові відходи (ТПВ), еколого-економічна шкода, безконтрольне загоряння звалищ, токсичність продуктів згоряння ТПВ.

© Римар М. В. - д.е.н., професор, Львівська державна фінансова академія

© Дулін І. С. - Львівський державний інститут новітніх технологій і управління ім.В.Чорновола